

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ БДЖІЛЬНИЦТВА

Досліджено сучасний стан та проблеми розвитку ринку продукції бджільництва. Оцінено внутрішній та зовнішній ринки бджільництва, основних товаровиробників та обсяги виробництва у галузі. Встановлено деструктивний вплив факторів макросередовища, які зумовлюють обмежену місткість вітчизняного ринку бджільництва та неможливість за даних умов мати експорторієнтовану спрямованість галузі. Окреслено головні напрями вирішення проблеми.

Постановка проблеми

У результаті глобалізації світова економіка стає єдиною цілісною, функціонально та інституційно-структурованою багаторівневою системою, характерною ознакою якої є асиметричний розвиток її елементів, зумовлений різницею явних і латентних потенціалів. Ключовим завданням за цих умов є забезпечення функціонування національних економік та їх секторів у довгостроковій перспективі і мінімізація фінансово-економічних, соціально-демографічних, політичних та екологічних ризиків. Провідним інтегруючим елементом глобальної економічної системи є світовий ринок і його структурно-галузеві сегменти. Глобалізація агропродовольчих ринків і вплив зовнішнього конкурентного середовища стають визначальними для суб'єктів господарювання, а глобальна взаємозалежність і комплементарність всіх секторів національних економік трансформує суспільно-політичні, організаційно-економічні, інформаційно-технологічні, еколого-ресурсні умови розвитку країн.

Динамічний розвиток економіки обумовлює структурування господарських систем, на які впливають два полярних і тісно взаємопов'язаних явища – глобалізація і регіоналізація. У цих умовах актуалізується проблема адаптації галузей до умов інтенсивної конкуренції із збереженням і нарощуванням економічного потенціалу суб'єктами господарювання, утриманням і посиленням позицій на внутрішньому і зовнішньому ринках, збереженням національної ідентичності. Світогосподарські тенденції позначаються глобалізацією продовольчих ринків, яка є специфічною ознакою сучасного і майбутнього розвитку агропродовольчого ринку України. За цих умов актуальності набуває проблема формування конкурентних переваг аграрних підприємств і розвитку конкурентних відносин у контексті євроінтеграційних перспектив і посилення інтеграційних зв'язків України. Наслідком жорсткої конкуренції у глобальному вимірі є оптимальний розподіл ресурсів, виявлення найбільш перспективних

господарюючих суб'єктів, ефективне їх функціонування, задоволення попиту споживачів. Вітчизняний споживчий ринок сільськогосподарської продукції і сировини у цілому та бджільництва зокрема, активно розвивається і представлений у широкому асортименті. Проте, щоб Україна могла отримати позитивний ефект, а порівняльні переваги носили довготривалий характер, необхідно мати ефективну ринкову економіку, функціонування якої вимагає формування належного ринкового середовища, без якого неможливий цивілізований ринок, і аграрний у першу чергу. Ці положення викликають науковий інтерес і обумовлюють вибір напряму дослідження.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Питанням становлення глобальної моделі розвитку, впливу глобалізації економіки на структуризацію і трансформацію ринкових відносин, визначення місця, перспектив і напрямів адаптації України до цих процесів присвячено праці вітчизняних вчених В. Андрійчука, Я. Базилюка, О. Білоруса, В. Будкіна, В. Власова, В. Губенка, В. Зіновчука, А. Кредісова, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, В. Новицького, Ю. Пахомова, Є. Савельєва, О. Скидана, С. Соколенка, А. Філіпенка, М. Чумаченка, А. Чухна, І. Школи та ін.

Проблеми розвитку продовольчих ринків досліджували В. Андрійчук, В. Бойко, П. Гайдучський, І. Іртишева, П. Саблук, Л. Худолій, О. Шпичак. В основу їх праць покладені питання формування аграрного ринку та вдосконалення економічного механізму його функціонування. Теоретико-методологічні та практичні основи розвитку галузі бджільництва вивчали такі вчені: Л. Боднарчук, Г. Боднарчук, В. Броварський, І. Бородай, С. Бугера, В. Войтенко, В. Гайдар, І. Головецький, Г. Гречка, М. Іванченко, С. Мельничук, В. Поліщук, Є. Руденко, О. Тихонов, П. Хмара та ін. В їх працях головна увага приділена питанням селекції, утримання та розведення бджіл, боротьби з основними хворобами і шкідниками, покращання технології утримання, кочівлі та зимівлі бджіл, удосконалення виробництва продуктів бджільництва, розробки препаратів для апітерапії. Економічним проблемам функціонування галузі бджільництва приділена увага у працях Л. Вакуленко, К. Ємця, А. Левандовської, О. Христенко, С. Чехова.

Разом з тим, проблеми становлення ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції і розвитку галузей сільського господарства в умовах глобалізації економіки залишаються недостатньо розкритими та обґрунтованими і не відображають синтезу інтересів суб'єктів глобальної економіки, особливо у секторальному аспекті. Виняткової уваги у цьому контексті заслуговує галузь бджільництва.

Метою роботи є теоретико-методологічне та практичне обґрунтування наукових засад формування й розвитку вітчизняного ринку бджільництва, обґрунтування пріоритетних напрямів реалізації потенціалу галузі з урахуванням

глобалізації агропродовольчих ринків. *Об'єктом дослідження* виступає процес формування і розвитку вітчизняного ринку бджільництва в умовах глобальних викликів. *Предметом дослідження* є сукупність теоретичних, методологічних та практичних аспектів формування вітчизняного ринку продукції бджільництва та розробка механізму реалізації потенціалу галузі в умовах глобалізації.

Об'єкти та методика дослідження

Методологічне забезпечення дослідження ґрунтується на *принципі єдності теорії і практики* та *системно-синергетичному підході*, що розглядає розвиток галузей аграрного сектора з позицій холістичної парадигми та у контексті концепції його багатофункціонального розвитку з одночасним врахуванням тісного взаємозв'язку економіко-організаційних, суспільно-політичних, еколого-природних факторів і пріоритетів. За допомогою даного підходу ідентифіковано основні проблеми розвитку галузі бджільництва, що розглядаються з позицій цілісності та нерозривності об'єкта, суб'єкта і навколишнього середовища, цілей, методів і засобів управління. Методологія системного підходу дозволила на певному рівні абстрагування виявити проблемні аспекти функціонування галузі й складові формування ринку бджільництва на всіх рівнях: функціональному, емпіричному, методологічному та інституційному. На цій основі запропоновано теоретико-методологічні та прикладні напрями вирішення наукової проблеми формування і реалізації потенціалу галузі бджільництва за умов глобалізації продовольчих ринків.

Теоретичною основою дослідження слугували фундаментальні положення економічної теорії, аграрної економіки, результати досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців. За допомогою *методів індукції, термінологічного аналізу та операціоналізації понять* досліджено і уточнено категоріальний апарат теми дослідження. *Метод наукової абстракції* разом із *методом аналізу і синтезу* у процесі дослідження дозволив з'ясувати сутність та особливості феномену глобалізації. За діагностики кількісних та якісних показників кон'юнктури світового і вітчизняного ринку, тенденцій розвитку галузі у країнах із розвиненим бджільництвом та Україні застосовано *економіко-статистичний метод*.

Результати досліджень

Світовий ринок продукції бджільництва є одним із найбільш глобалізованих та динамічних, проте світова економічна криза суттєво його розбалансувала. Світове виробництво меду становить 1,5 млн т, а експорту – 400 тис. т щорічно. Ринок продукції бджільництва має ряд особливостей, і протягом останніх років відбувається активний перерозподіл ринку між основними виробниками. Провідними світовими виробниками меду є Китай, Аргентина, Туреччина, Україна та США. Абсолютно забезпечені у власному виробництві продукції

бджільництва лише кілька країн: Китай, Канада, Україна, Росія та Польща. Україна за валовим виробництвом меду займає 4 місце у світі, що у середньому становить 75 тис. т. Україна серед країн Європи, за відповідним показником, займає перше місце, проте лише 6 % вітчизняного меду експортується.

Функціонування національних ринків відбувається в умовах лібералізації міжнародних зв'язків. Це вимагає прискореного формування повноцінного національного аграрного ринку, здатного забезпечити збалансування попиту та пропозиції, підвищити доходність підприємств й платоспроможність споживачів, прискорити розвиток сільських територій. Процес формування національного аграрного ринку перебуває на стадії становлення, а тому лише частково забезпечує виконання покладених на нього функцій і завдань. Вади ринку повинні нейтралізуватися заходами державної економічної й соціальної політики [9].

В умовах трансформації і розвитку ринкової економіки активізуються структурні трансформації у галузі бджільництва, зумовлені змінами в організаційно-правових формах власності, розмірах і структурі підприємств, попиті й пропозиції, умовах суспільного розподілу праці. Методикою дослідження та аналізу структури ринку продукції бджільництва України, залежно від методів розрахунку, можна об'єднати у дві групи. До першої належать кількісні показники, а до другої – якісні. Проте, у ринковій глобалізованій економіці визначальне місце займає конкурентоспроможність, яка є відносною категорією, водночас, показники, що базуються на абсолютних величинах, таких, як частка ринку, обсяг продажу й експорту та ін., надають недостатньо інформації про конкурентну позицію галузі або товару в національній економіці. Більш інформативними є показники, що ґрунтуються на порівнянні одного сектора з іншими. Так, враховуючи кількісні критерії, ринок продукції бджільництва можна віднести до типу «вільний», тому що торгівля відбувається між багатьма самостійними товаровиробниками. З одного боку, це підприємства різних організаційно-правових форм, а з іншого – особисті селянські господарства, чисельність яких майже у п'ятдесят разів більша. Конкуренція на ринку бджільництва інтенсивна, тому суб'єкти господарювання нездатні суттєво впливати на рівень цін. За якісним критерієм структура ринку вітчизняної продукції бджільництва біполярна, що зумовлено невеликою кількістю посередників між виробниками і споживачами. За типом він є поліпольним, що викликано великою кількістю дрібних постачальників і покупців. Відповідно до маркетингових характеристик, його варто віднести до «ринку покупця», де визначальний вплив належить споживачам, тому що їх низька купівельна спроможність, швидка кристалізація більшості видів меду і

втрата іншими продуктами бджільництва споживчих властивостей змушує товаровиробників активніше вести агробізнес.

Однією із необхідних умов інтеграції агропродовольчих ринків у глобальну економічну систему є здатність адаптуватися до міжнародної конкуренції, що забезпечить у довгостроковій перспективі сталий розвиток суб'єктам господарювання і державі в цілому. Застосування міждисциплінарного підходу до дослідження специфіки і особливостей функціонування *глобального ринку продукції бджільництва* дозволило сформулювати авторське визначення цього поняття як комплементарної міжнародної системи інститутів й інституцій, які функціонують у сферах виробництва, послуг, розподілу, обміну, обслуговування, використання, регулювання, споживання відповідно до законів товарного виробництва, грошового обігу та суспільного розвитку (рис. 1).

Україна є однією із провідних країн світу, яка має розвинуте бджільництво, що обумовлено вигідними природно-кліматичними умовами, достатньою кількістю насаджень медоносів у лісах, луках і степах. Це дозволяє одержувати високоякісні різновиди меду різних ботанічних сортів та інші цінні продукти бджолиного гнізда. Вигідне географічне розташування України обумовлює доцільність великомасштабного і великотоварного галузевого виробництва із метою задоволення внутрішнього і зовнішнього попиту. Іншим фактором досягнутого поступу були активні пошуки вітчизняних учених і фахівців у напрямі розробки та запровадження ефективних методів розведення місцевих популяцій бджіл [1, 2, 14].

Бджільництво – досить значима галузь для сільського господарства України. Цьому сприяють як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. До перших відноситься те, що країна має декілька основних конкурентних переваг щодо розвитку галузі бджільництва: сприятливі кліматичні умови, родючі ґрунти, багату кормову базу, наявність у великій кількості водних ресурсів, аборигенні породи високопродуктивних бджіл, а також близькість до основних іноземних ринків із постійно зростаючим попитом на продукцію галузі. Суб'єктивні чинники зумовлені традиційною структурою виробництва галузі та працьовитістю українських селян. Україна завжди спеціалізувалася на виробництві та експорті основних продуктів сільського господарства. Одним із головних об'єктів міжнародного обміну була саме продукція бджільництва, зокрема мед і віск [19].

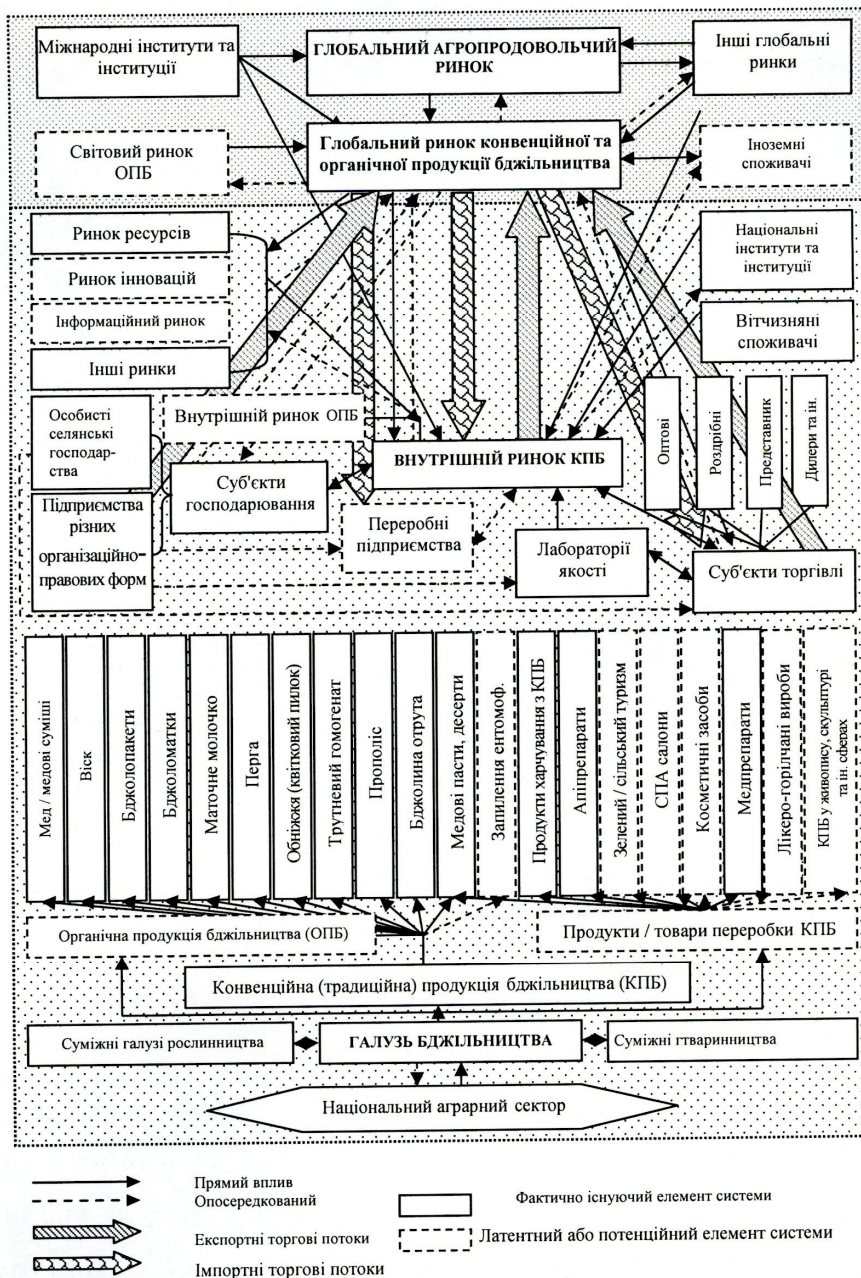

Рис. 1. Система комплементарності суб'єктів глобального і національного ринку продукції бджільництва

Джерело: власні дослідження.

Галузь бджільництва займається розведенням медоносних бджіл для одержання основних продуктів, як мед і віск, а також додаткових: пакетів бджіл, бджолиних маток, бджолиного обніжжя (квіткового пилку), перги, маточного молочка, трутневого гомогенату, прополісу, бджолиної отрути, які є основою виготовлення низки цінних лікувальних препаратів та продуктів харчування. Продукція бджільництва широко використовується у понад 40 галузях промисловості, а також у медицині, скульптурі, живопису [5; 8, с. 33]. Бджільництво України має запилювально-медовий напрям. Десята частина бджолосімей планети знаходиться на вітчизняних пасіках, проте наразі галузь є нерентабельною (-27 %) і збитковою (-2,7 млн грн), як і більшість галузей тваринництва. [11, 18, 17, 20]. У галузі зайнято близько 700 тис. осіб, що становить 1,5 % від населення країни. Виробництво продукції бджільництва щорічно зменшується через відсутність цивілізованого ринку їх збуту. Виробництво натурального меду в Україні забезпечується за рахунок господарств населення (рис. 2).

Основне економічне значення бджільництва – це запилення ентомофільних сільськогосподарських культур, які у загальній масі становлять більше 80 %. Проте, в Україні цей процес не врегульований на державному рівні, і лише окремі суб'єкти господарювання свідомо використовують бджіл для запилення сільськогосподарських культур. У результаті запилення бджолами соняшнику, гречки, плодоягідних, овочевих, ефіроолійних та інших культур їх урожайність підвищується в середньому на 25 – 45 % [6, 12, 13].

Вартість додаткової продукції від запилення сільськогосподарських культур бджолами значно перевищує витрати на утримання пасік. Проте, в усіх розвинених країнах саме запилення ентомофільних культур є основним джерелом доходу для фермерів, а дохід від продажу продукції бджільництва становить лише 10 % [7, 12, 13, 21, 22]. За 2010 р. на душу населення вироблено товарного меду 1,073 кг, що перевищує аналогічний параметр 2009 р. на 9,3 %. У 2010 р. обсяг загального попиту на мед становить 75149 т, зрісши проти минулого року на 5,4 %, при питомій вазі експорту в ньому біля 10 %.

Варто погодитися із думкою О. Мороз, яка зазначає, що, з огляду на особливості останніх аграрних реформ в Україні, слід відзначити значні інституціональні зміни в аграрному соціумі впродовж останніх років, які призвели до трансформації форм власності, різноманіття організаційних форм, суттєвих структурних зрушень у виробництві сільськогосподарської продукції. Галузь бджільництва не є виключенням. Такі кардинальні зміни є відображенням складного і масштабного інституціонального процесу формування нових економічно активних соціальних груп селян, а також систем мотивації, становлення нових форм господарювання та підприємництва, посилення конкуренції в аграрному соціумі. За своєю сутністю, даний процес лише набирає

потужності, тому виявлення його основних закономірностей і тенденцій є одним з найактуальніших завдань агроекономічної науки [10, с. 6–7].

За даними Державного комітету статистики України, в усіх категоріях господарств налічується біля 3 млн бджолиних сімей (табл. 1) [17]. Національною програмою розвитку галузі бджільництва до 2011 р. передбачалося збільшити кількість бджолиних сімей в Україні до 6 млн, виробництва меду – до 120 тис. тонн, а його експорт – до 20 тис. т. [15].

*Таблиця 1. Динаміка виробництва меду і кількості бджолиних сімей в Україні у 1991–2011 рр.**

Показник	Рік							2011 р. до 1991 р., +/-
	1991	1996	2001	2008	2009	2010	2011	
Наявність бджолосімей, млн сімей	3,5	3,4	2,8	3,4	3,3	3,2	2,9	0,8
Виробництво меду, тис. т	50,9	62,7	52,4	67,7	74,9	74,0	70,9	1,4

* (на 1 січня)

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України [11, 18, 20].

Аналіз статистичних даних розвитку вітчизняної галузі бджільництва за звітний період засвідчує, що кількість бджолиних сімей у всіх категоріях господарств зменшилася на 17 %, із 3515,1 тис. до 2921,5 тис. бджолосімей.

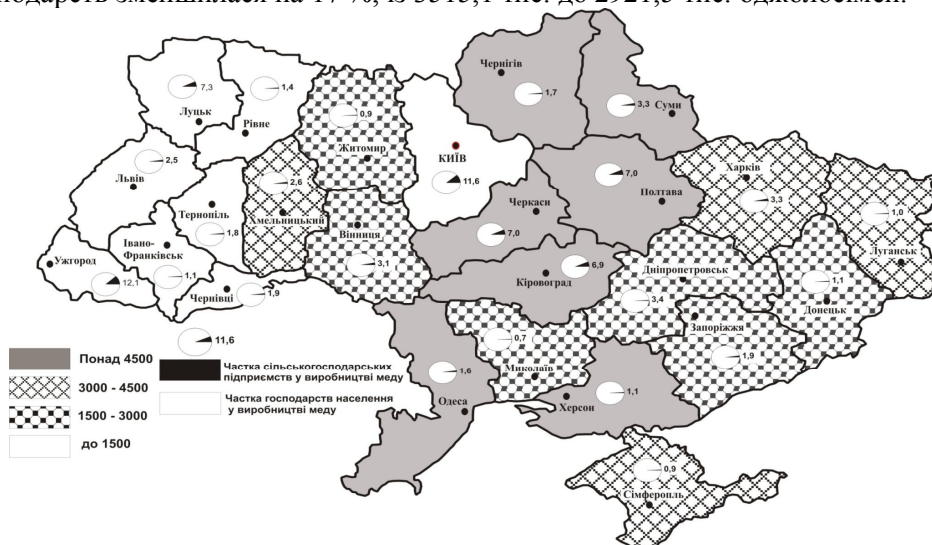

Рис. 2. Виробництво натурального меду в Україні у середньому у 2008–2010 рр.

Джерело: побудовано на основі [11, 18, 20].

Чисельність бджолосімей у господарствах населення збільшилася на 111 %, із 2527,3 тис. сімей у 1991 р. до 2826,1 тис. сімей у 2011 р. Питома вага приватного сектора у 1991 р. становила 72 %, а наразі у ньому утримується 97 % бджолосімей. У сільськогосподарських підприємствах за звітний період цей показник становить 28,1 % і за базисний – 3,0 %. Чисельність бджолосімей у сільськогосподарських підприємствах зменшилася за досліджуваний період більше ніж на 90 %.

У географічному розрізі найбільша чисельність бджолосімей за усіма категоріями господарств зосереджено у Донецькій області – 263,7 тис. сімей, або 9,0 %, Хмельницькій області – 262,1 тис. сімей, або 9,0 %, Вінницькій області 193,2 тис. сімей, або 6,6 %, Полтавській області – 161,5 тис. сімей, або 5,5 %. Також у Житомирській, Миколаївській, Івано-Франківській та Черкаській областях зосереджено біля 1505 тис. сімей, або 5,0 % у кожній. Найнижчі значення цих показників спостерігаються у Волинській області – 26,3 тис. сімей, або 0,9 %, Київській, Рівненській, Чернігівській та Херсонській областях на рівні 52,3 тис. сімей, або по 1,8 %.

Виробництво меду, значною мірою, залежить від кількості бджолосімей, однак впливають і інші фактори, у першу чергу, природно-кліматичні. Господарства України мають сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку бджільництва. Найбільшими джерелами медозбору виступають сільськогосподарські культури, а також природні медоносні угіддя – ліси, насадження ярів і балок, лісосмуги, луки і пасовища. На території країни бджільництво розміщується нерівномірно, залежно від наявності медоносних ресурсів і потреби у бджолосім'ях для запилення сільськогосподарських ентомофільних культур, садів та ягідників. У зоні Лісостепу розміщується в середньому 7 бджолиних сімей з розрахунку на 100 га сільськогосподарських культур, у Степу – 6, на Поліссі – 5 і Карпатах – 4 бджолосім'ї. Найбільша концентрація бджолиних сімей у господарствах Лісостепу і Степу [3, 4, 23].

Виробництво меду у господарствах України за період 1990–2011 рр. зросло у 1,4 раза, з 50,9 тис. т до 70,9 тис. т. Порівняно з 2009 р., виробництво меду зменшилося на 3,1 тис. т, або 5 %. Щорічний валовий збір меду на пасіках усіх категорій господарств становить у середньому 68 тис. т, валове виробництво воску – 1,7 тис. т. Галузь бджільництва має досить високий рівень товарності, який у середньому становить 62–66 %.

Основним виробником натурального меду в Україні залишаються господарства населення, частка яких у структурі виробництва зросла із 78,7 % у 1990 р. до 97,7 % у 2010 р., хоча їх продукція, як правило, не потрапляє на організований ринок чи потрапляє туди в незначних об'ємах. Питома вага сільськогосподарських підприємств у виробництві меду, навпаки, за досліджуваний період скоротилася із 21,3% до 2,3 %. У 2010 р. меду було вироблено вдвічі менше ніж у 2000 р., і у 6,7

раза менше ніж у 1990 р. Зменшення обсягів виробництва меду сільськогосподарськими підприємствами відбувалося, переважно, за рахунок недержавних підприємств. Високий темп нарощування обсягів виробництва меду спостерігався саме у господарствах населення – у середньому 176 %.

Проведений аналіз динаміки виробництва меду за усіма категоріями господарств у розрізі областей України демонструє, що у п'ятірку найбільших виробників меду входять Донецька – 10,8 тис. т, або 15 % від загальної кількості виробленого меду, Миколаївська – 5,9 тис. т, Житомирська – 5,7 тис. т, Дніпропетровська – 5,5 тис. т (відповідно, по 8 %), Запорізька – 5,2 тис. т та Вінницька області – 5,1 тис. т (7 %). Найменше цього продукту виробляється у Волинській – 0,2 тис. т, або 0,3 %, Закарпатській – 0,4 тис. т, або 0,6 %, Тернопільській – 0,5 тис. т, або 0,7 %, Київській – 0,6 тис. т, або 0,8 % та Чернівецькій – 0,7 тис. т, або 0,9 % областях. Динаміка виробництва меду у господарствах населення за районами є аналогічною. Інша ситуація спостерігається у сільськогосподарських підприємствах, серед яких на першому місці за обсягами виробництва знаходяться Дніпропетровська, Вінницька та Кіровоградська області, на останньому – Івано-Франківська та Рівненська області.

На обсяги виробництва меду впливають два основні фактори – кількість бджолосімей і рівень їх продуктивності (рис. 3). Для визначення впливу зазначених факторів на валове виробництво меду проведено факторний аналіз, де за базисний рік прийнято 2000 р., за звітний – 2008 р. Відповідний часовий інтервал представляє інтерес з огляду на постійну тенденцію до зростання досліджуваних показників та необхідність виявлення основних факторів впливу на динаміку виробництва.

Формули факторного аналізу мають такий вигляд:

$$Vn_k = K\phi \times P\phi - K\bar{\phi} \times P\bar{\phi} \quad (1)$$

$$Vn_n = K\bar{\phi} \times P\phi - K\bar{\phi} \times P\bar{\phi}, \quad (2)$$

де Vn_k – зміна валової продукції у звітному році, порівняно з базисним, за рахунок зміни кількості бджолосімей;

де Vn_n – зміна валової продукції у звітному році, порівняно з базисним, за рахунок зміни продуктивності бджолосімей;

$K\phi$ та $K\bar{\phi}$ – кількість бджолосімей у звітному та базисному роках;

$P\phi$ та $P\bar{\phi}$ – продуктивність бджолосімей у звітному та базисному роках.

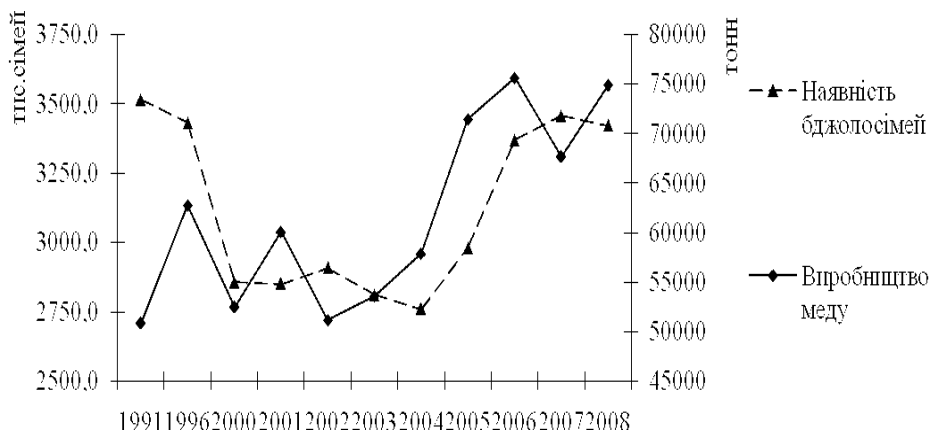

Рис. 3. Динаміка виробництва меду та кількості бджолосімей в Україні у 1990–2008 рр., тис. сімей

Джерело: побудовано автором за даними Державного комітету статистики України [11, 18, 20].

У результаті проведених розрахунків встановлено, що у 2008 р. було вироблено на 22414 т більше продукції, ніж у базисному 2000 р. Ріст обсягів виробництва на 12370 т, або 55 %, відбувся за рахунок збільшення кількості бджолосімей і на 10044 т, або 45 %, за рахунок зростання їх продуктивності.

Аналізуючи виробництво меду в розрізі природно-кліматичних зон України, слід зазначити, що перевага належить господарствам, які розміщені у Степу, де виробляється майже 60 % до загального обсягу виробництва по Україні. У Лісостеповій зоні виробляють 26 %, на Поліссі – лише 14 %. Це обумовлено природно-кліматичними умовами даних регіонів та більшою чисельністю господарств, які займаються бджільництвом у Степу та Лісостепу, порівняно з Поліссям та, відповідно, вищою кількістю самих бджолосімей. Максимальний обсяг виробництва меду у Лісостепу обумовлений високою концентрацією кількості бджолосімей, тоді як у Степу вирішальну роль відіграє високий рівень їх продуктивності. Слід відмітити, що продуктивність бджолосімей у Степу дещо вища, ніж у Лісостепу, і значно випереджає зазначений показник на Поліссі. Якщо провести ретроспективний аналіз і дослідити обсяги виробництва меду в незалежній та радянській Україні, ситуація кардинально протилежна, як в цілому і за іншими галузями сільського господарства (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка виробництва меду вітчизняними виробниками у 1960–2010 рр., %

Джерело: побудовано за даними Державного комітету статистики України [11, 18, 20].

Ситуацію у бджолопродуктовому комплексі з 1960 р. до 1992 р. можна назвати стабільною. Загальний обсяг виробництва натурального меду за цей період зріс майже вдвічі за рахунок господарств населення. Сільськогосподарські підприємства виробляли валової продукції у середньому 13,7 тис. т, а за останні два десятиліття обсяг виробництва знизився більше як в 11 разів. Період 1993–2010 рр. характеризувався перманентним спадом виробництва на підприємствах всіх форм власності, за винятком незначної кількості приватних підприємств.

З метою оцінки перспектив виробництва меду, проведено середньостроковий прогноз обсягів виробництва меду в Україні. За допомогою математичного апарату EXCEL проведемо вирівнювання ряду динаміки обсягу виробництва меду за усіма категоріями господарств та їх п'ятирічний прогноз до 2015 р. (рис. 5).

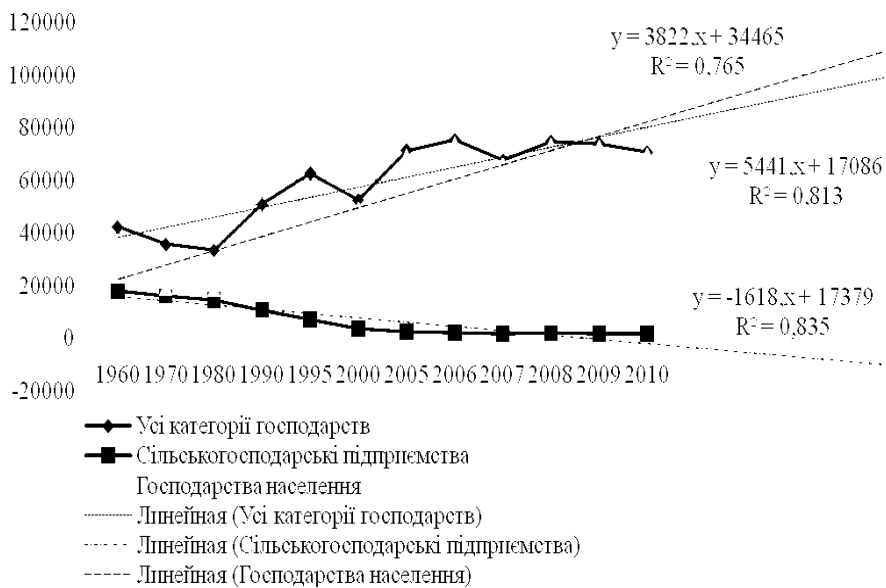

Рис. 3.5. Прогноз обсягів виробництва меду в Україні на період до 2015 р., т
Джерело: побудовано та розраховано за даними Державного комітету статистики України [11, 18, 20].

Ряд динаміки обсягів виробництва меду в Україні вирівнювали за допомогою лінійного тренду. Коефіцієнт регресії обсягу виробництва меду за усіма категоріями господарств ($R^2 = 0,813$), сільськогосподарськими підприємствами ($R^2 = 0,835$) та господарствами населення ($R^2 = 0,765$) свідчать про високий зв'язок у виборці і достатньо точний прогноз. За умови збереження сучасних тенденцій обсяг виробництва натурального меду в Україні поступово зростатиме за рахунок господарств населення. Закономірна тенденція окреслюється і стосовно обсягу виробництва цього продукту сільськогосподарськими підприємствами, який буде скорочуватися.

Значну роль у підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання відіграє маркетингове планування, основу якого становить прогнозування. З цією метою застосовують різні статистичні методи прогнозування, серед яких найбільш поширеним є аналітичне вирівнювання рядів динаміки, яке ми використовуємо для підтвердження. Рівняння прямої лінії має вид

$$\bar{Y}_t = a_0 + a_1 t, \quad (3)$$

де Y_t – вирівняні (теоретичні) рівні ряду динаміки; t – час, тобто порядкові номери періодів;

a_0 і a_1 – параметри рівняння; a_0 – початок відліку; a_1 – коефіцієнт регресії чи пропорційності, що показує середній щорічний приріст (зниження) виробництва меду.

Параметри рівняння a_0 і a_1 знайдемо з такої системи нормальних рівнянь:

$$\begin{cases} \sum y = a_0 \sum t + a_1 \sum t; \\ \sum Yt = a_0 \sum t + a_1 \sum t^2. \end{cases} \quad (4)$$

Прогнозований обсяг виробництва меду в усіх категоріях господарств України до 2015 р. збільшиться на 46 %. Проте, у сільськогосподарських підприємствах спостерігається тенденція до скорочення виробництва меду і у 2015 р. виробництво меду, цими підприємствами, при умові збереження існуючих тенденцій, припиниться.

Діагностика зовнішнього середовища свідчить про деструктивний вплив факторів макросередовища, які зумовлюють обмежену місткість вітчизняного ринку продукції бджільництва та неможливість за даних умов мати експортоорієнтовану спрямованість галузі. Внутрішній ринок продукції бджільництва насичений саме в тому стані, в якому він перебуває. Індустрія бджільництва та ринок у країні відзначаються неорганізованістю, що призводить до стримування розвитку галузі й низької її ефективності. Сприяння ефективному розвитку ринку продукції бджільництва повинно відбуватися на засадах структурних перетворень в аграрному секторі з одночасною державною підтримкою галузі. Сучасні тенденції розвитку та результати прогнозу дають підстави стверджувати, що галузь бджільництва буде поступово розвиватися і надалі за рахунок господарств населення. Бджільництво повинно розвиватися відповідно до сучасних світогосподарських тенденцій на інноваційній і промисловій основах. Необхідно провести комплексні і структурні реформи, надати галузі пріоритетного статусу.

Отже, наразі вбачається доцільним нарощування експортного потенціалу галузі бджільництва із одночасною географічною диверсифікацією ринків збуту. Досягти успіху у сучасній глобалізованій конкурентній економіці України можливо за умов збереження екологічнобезпечних і якісних параметрів продукції бджільництва, ефективної організації агробізнесу і використання сучасного маркетингового інструментарію, що дозволить покращити конкурентні позиції на світовому ринку. Найкращою стратегією наразі для вітчизняних товаровиробників є захист здобутих позицій, проте у довгостроковій перспективі необхідно поступово переходити до стратегії зростання.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Глобалізація агропродовольчих ринків загострює конкуренцію на всіх ієрархічних рівнях, спонукаючи суб'єктів господарювання максимально адаптуватися до умов зовнішнього середовища та утримувати конкурентні позиції на внутрішніх і зовнішніх ринках. В умовах глобалізації всі сектори національних економік стають взаємозалежними, взаємообумовлюючими і комплементарними, а

місце і роль держави у світовій економіці визначається кількістю експортоспроможних галузей та обсягом і вартістю екологобезпечної стандартизованої продукції. Пріоритетним завданням держави стає формування і підтримка стратегічних експортоутворюючих галузей, здатних створювати глобальні продукти. В Україні такою можна вважати галузь бджільництва, враховуючи такі аргументи: а) держава входить у четвірку найбільших виробників меду за обсягом валового виробництва і рівнем споживання цього продукту; б) продукція визнана на світовому ринку за якісними і смаковими характеристиками; в) існує високий глобальний попит на натуральний мед та іншу продукцію бджільництва; г) ніша на зовнішніх ринках у відповідному сегменті відносно вільна, д) світовий ринок продукції бджільництва динамічно розвивається; е) вітчизняна продукція бджільництва має у відповідному

За обсягами виробництва та рівнем фактичних порівняльних переваг у зовнішній торгівлі галузь бджільництва України є стратегічною. Проте, існує ряд проблем розвитку конкуренції у бджільництві, які одночасно проявляються на міжнародному і національному рівнях. Головними проблемами є дрібнотоварне виробництво, неефективна система збуту, незначна кількість каналів реалізації продукції, відсутність маркетингових розробок і технологій, відсутність інтеграційних процесів, недосконала ринкова інфраструктура. Діяльність у галузі бджільництва як виду агробізнесу, відзначається нестабільністю, ризикованістю й не гарантує прибутку для розширеного відтворення. Деструктивний вплив факторів макросередовища також зумовлює обмежену місткість вітчизняного ринку продукції бджільництва та стримує експортоорієнтований вектор розвитку галузі.

У цих умовах подальші дослідження спрямовуватимуться на теоретичні та практичні обґрунтування напрямів капіталізації, формування ринкової інфраструктури галузі, вдосконалення системи державного регулювання і підтримки суб'єктів господарювання, підвищення конкурентоспроможності продукції і галузі. Стратегічною метою розвитку галузі повинно стати досягнення сталого та високоефективного аграрного виробництва продукції бджільництва для задоволення потреб внутрішнього та зовнішнього ринків у відповідній продукції.

Література

1. *Аветисян Г. А.* Разведение и содержание пчел / *Г. А. Аветисян.* – М.: Колос, 1983. – 272 с.
2. *Билаш Г. Д.* Селекция пчел / *Г. Д. Билаш, Н. И. Кривцов.* – М.: Агропромиздат, 1991. – 304 с.
3. *Білик Е. В.* Великий сучасний довідник бджоляра: 15 000 корисних порад досвідчених пасічників для початківців та професіоналів / *Е. В. Білик.* – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2005. – 528 с.
4. *Буренин Л. Н.* Справочник по пчеловодству / *Л. Н. Буренин, Г. Н. Котова.* – М.: Агропромиздат, 1985. – 280 с.

5. Вакуленко В. Л. Основні суб'єкти аграрного ринку України в сучасних умовах / В. Л. Вакуленко // Зб. наук. пр. Луганського нац. аграр. ун-ту; Серія: Економічні науки. – 2006. – № 62 (85). – С. 147–150.
 6. Давиденко І. К. Племінна робота у бджільництві / І. К. Давиденко, Г. Д. Микитенко, С. О. Челак. – К.: Урожай, 1992. – 120 с.
 7. Корж В. Н. Рациональное практическое пчеловодство. Кн. 4. Интенсивное пчеловодство / В. Н. Корж – Харьков, 2005. – 240 с.
 8. Майовець Є. Й. Теорія аграрних відносин: навч. посібник / Є. Й. Майовець. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 276 с.
 9. Майстро С. В. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання: монографія / С. В. Майстро. – Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 240 с.
 10. Мороз О. О. Інституціональні основи розвитку аграрної економіки: автореф. дис. д-ра екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / О. О. Мороз. – К., 2006. – 34 с.
 11. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства на сільськогосподарських підприємствах за 2007 р.: стат. бюлетень / Держкомстат України. – К., 2008. – 75 с.
 12. Поліщук В. П. Бджільництво / В. П. Поліщук. – Львів: Редакція журналу «Український пасічник», 2001. – 296 с.
 13. Приймак Г. М. Практичне бджільництво / Г. М. Приймак. – К.: ННЦ «Ін-т аграр. економіки», 2009. – 587 с.
 14. Проблеми, стан та перспективи бджільництва в Україні / Р. С. Федорук, І. І. Ковальчук, Л. М. Ковальська, А. Р. Гаверняк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inenbiol.com/ntb/ntb5/pdf/9/3.pdf>.
 15. Програма розвитку галузі бджільництва в Україні до 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://beekeeping.com.ua/html/events/programa/dodatky.html>.
 16. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.
 17. Сало І. А. Світовий ринок плодів / І. А. Сало [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Agroin/2011_7-9/SALO.pdf.
 18. Сільське господарство України за 2010 рік: стат. зб. / за ред. Ю. М. Остапчука. – К.: Держ. комітет статистики України, 2011. – 395 с.
 19. Субтельний О. Україна: історія / О. Субтельний; пер. з англ. Ю. І. Шевчука – 3-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.
 20. Тваринництво України за 2011 рік: стат. збірн. – Ч. 1. – К., 2011. – 368 с.
 21. Ульянич М. В. Про бджільництво / М. В. Ульянич. – К.: Основа, 2005. – 532 с.
 22. Ульянич Н. В. Международное пчеловодство / Н. В. Ульянич. – К.: Основа, 2004. – 152 с.
 23. Христенко О. А. Вплив концентрації галузі бджільництва на її ефективність / О. А. Христенко // Вісн. аграр. науки Причорномор'я. – 2007. – Вип. 3, т. 2. – С. 189–193.
-